

Katslösa kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

HENRIK NILSSON 2019-09-26

LASERNA
RESTAURERING

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Katslösa kyrka

Villie församling, Katslösa socken, Vemmenhögs, Ljunits, Herrestads, Färs och Österlens kontrakt (från 1 januari 2020 Skytts och Vemmenhögs kontrakt), Lunds stift, Katslösa 1:15, Skurups kommun, Skåne län, Skåne.

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Kyrkbyn Katslösa ligger en mil sydost om Skurup i Söderslätts böljande odlingslandskap. Området har en av Europas bördigaste jordmåner, vilket är en av förklaringarna till att bruks- och bosättningskontinuiteten sträcker sig så långt tillbaka som till cirka 4000 år f. Kr. Öster om kyrkan har spår efter en stenåldersboplats påträffats och här finns även lämningar efter en borg kallad Katsholm. Ortnamn med ändelsen *-lösa*, med betydelsen glänta eller äng, härstammar från folkvandringstiden. Sockennamnet är först belagt i skrift 1314, då som *Kastløse* och 1651 skrevs det *Kadtzlösse Soungen*. Förleden *kast-* syftar på något uppkastat, exempelvis en jordvall, och det ursprungliga *ts* har i skrift senare omkastats medan *t* har fallit bort i det lokala uttalet.

Katslösa präglas idag av 1800-talets skiften, då flertalet av byns 14 gårdar som var samlade utmed bygatan väster om kyrkan skiftades ut och gatehus uppfördes på de gamla gårdstomterna. Bebyggelsen utgörs av äldre mangårdsbyggnader och gatehus, en äldre skolbyggnad samt ett mindre antal bostadshus av yngre datum.

Flygbild över Katslösa 2014, tagen från sydväst. Foto: Pär-Martin Hedberg.

Kyrkobyggnaden

Katslösas medeltida kyrka uppfördes i slutet av 1100-talet och följde den romanska kyrkobyggnadstraditionen med långhus, smalare och lägre kor samt halvrund absid i öster. Senare under medeltiden adderades västtorn och vapenhus i söder. 1700- och 1800-talens befolkningsökning ledde till att en stor del av Skånes medeltida kyrkor kom att byggas om eller rivs till förmån för nybygge. I närbelägna Solberga revs den medeltida kyrkan och en ny började 1865 uppföras av byggmästare H.F. Möller efter ritningar av Peter Boisen, stadsarkitekt i Ystad. 1868 tecknar Katslösa församling avtal med Möller om uppförandet av en ny kyrka, som trots att Peter Boisen inte nämns i handlingarna måste anses ritad av honom då den i det närmaste utgör en direkt kopia av Solberga kyrka. Utöver färgsättning och taktäckningsmaterial är den enda skillnaden mellan de båda kyrkornas exteriör att Solbergas tornvåning har tre rundfönster medan Katslösas har ett rundfönster och två mindre stickbågiga fönster. Till och med minnestavlorna över västentréerna har samma texter sånär som på årtalet för uppförandet. Även beträffande interiören och den fasta inredningen är utformningen genomgående påfallande lik och inte sällan identisk.

Den nya kyrkan som stod färdig 1870 uppfördes på platsen för den romanska kyrkan, från vars murverk gråsten sannolikt återanvändes. Gestaltningen var typisk för

Katslösa kyrka vid okänd tidpunkt, troligen tidigt 1900-tal. Fasadputsens framstår som mörkare jämfört med de vita omfattningarna, vilket troligtvis även beror på att fasaderna är spritputsade. Nordväst om kyrkan syns den skolbyggnad som revs när gravkapellet uppfördes 1962. Bild från ATA, fotograf okänd.

Interiören fotograferad vid okänd tidpunkt, möjligen 1930. Väggarna har dekorationsmålningar och bänkkvarteren är ådringsmålade. Bild från ATA, fotografokänd.

tiden, där fokus låg på ett rymligt och ljust kyrkorum, med långhus och fullbrett kor under gemensamt sadeltak, halvrund absid i öster samt kvadratisk västtorn. Av entreprenadkontraktet framgår bland annat att kyrkans fasta inredning i trä skulle målas vit med förgyllda detaljer, att gjutjärnsfönstren skulle målas svart utvändigt som invändigt samt att taket skulle beläggas med furuspån. Andra källor och äldre bilder tyder dock på att taken istället belades med falsad plåt.

1883 införskaffas två järnkaminer för kyrkans uppvärmning och 1896 tillkommer en orgel byggd av Rasmus Nilsson, Malmö, vilken ersätter det harmonium som dittills använts. 1899 förnyas tornspirans plåtavtäckning och underbrädning och tornet förses med tavrännor och stuprör. 1928 doneras storklockan till församlingen och mekanisk klockringning installeras i första tornvåningen.

1952–53 genomförs en invändig restaurering under ledning av domkyrkoarkitekt Eiler Græbe, då bänkinredningen glesas ut och byggs om och interiöra ytskikt målas om. Ett äldre odaterat fotografi visar att kyrkans väggar varit dekorationsmålade, möjligen är det nu som dessa övermålas. Mittgångens tegelplattor byts mot handslaget rött tegel och de äldre plattorna återanvänds i viss utsträckning i koret, där även kalkstensplattor tillkommer närmast bänkkvarteren som flyttats västerut. I vapenhuset avlägsnas golvetets övre cementskikt och ersätts av rött tegel. 1958 installeras elektrisk belysning och uppvärmning varpå de båda kaminerna inklusive skorstensstock kan avlägsnas.

Kyrkans ombyggnadshistorik är bristfälligt dokumenterad och för ett antal större förändringar saknas fastslagen tidpunkt. Bland dessa kan nämnas byte av taktäckningsmaterial till sinuskorrugerad plåt samt omputsning med cementhaltig puts och ändrad färgsättning av fasaderna som av äldre bilder att döma gissningsvis kan ha varit grå eller gula. De senare arbetena kan antas ha utförts under decennierna kring 1900-talets mitt, medan delar av den sinuskorrugerade plåten framstår som mycket gammal. Korrugerad plåt började tillverkas redan vit mitten av 1800-talet och det är därmed inte omöjligt att denna taktäckning tillkommit tidigt i kyrkans historia.

1992 genomförs en större invändig och utvändig restaurering under ledning av arkitekt Eva Retzner, där all puts utom viss stark cementhaltig puts på långhusets gavlar knackas ner. Omputsning sker med rent kalkbruk som kalkavfärgas. Sockeln avfärgas kimiröksgrå, en kulör som byts ut till vit någon gång innan upprättandet av kyrkans underhållsplan 2005. Nya hängrännor, stuprör och vindskivor i fabrikslackad plåt tillkommer. Trasiga rutor och floatglas ersätts av ”gammalt glas” och gjutjärnsfönstren inklusive solbänkarna i gjutjärn rensas från rost och målas om med alkydoljefärg, medan träfönstren skrapas trärena och målas med linoljefärg. Minnesstenen över västentrén konserveras och ett antal äldre gravstenar uppges avlägsnas från norra muren, troligen avses norra fasaden. Invändigt rivs den befintliga trappan i vapenhuset till tornet och orgelläktaren inklusive dess inklädnadsvägg. Ny trappa förläggs under läktarens södra del och en bänk som tas bort i kyrkorummet flyttas till vapenhuset. På västentréns dörrblad avlägsnas en invändig plåtbeklädnad. Vapenhusets väggar kalkas och taket, där det tidigare hålet för trappan satts igen, målas med vit alkydoljefärg.

2018 sker reparationsarbeten i tornspiran där delar av hjärtstocken och underbrädningen byts ut och nya vilplan med fasta stegar samt belysning tillkommer. Utvändigt genomförs en renovering som främst är av underhållskaraktär. Arbetena omfattar bland annat mindre putslagningar och kalkning av fasader, ommålning av plåten på tornspiran inklusive partiellt plåtbyte samt ommålning av fönster. Plåtavtäckningen mellan långhus och torn byts ut mot blyplåt.

Exteriör

Kyrkans planform utgörs av långhus, fullbrett kor, halvrund absid i öster samt kvadratisk torn i väster. Murverken är utförda som skalmurar av gråsten, åtminstone delvis återanvänt från den medeltida kyrkan, och vilar sannolikt på en traditionell kallmurad grundsättning av fältsten. Listverk och omfattningar är murade i tegel, slätputsade och vitkalkade, medan fasaderna är spritputsade med till största del kalkbruk och vitkalkade. Samtliga byggnadsdelar har en utskjutande och skråkantad spritputsad sockel avfärgad i en grå kulör. Fasaderna avslutas upptill av en vitmålad rundbågefris med överliggande takfotsgesims i tre språng. Långhusets och korets gemensamma sadeltak täcks av gråmålad sinuskorrugerad stålplåt medan den oktagonala spiran med kvadratisk bas och absidens hjälmatak är avtäckta med stålplåt i skivtäckning, i det tidigare fallet med förskjutna tvärfalsar och i det senare med parallella. Fotrännor, vattkupor och stuprör är utförda i grå fabrikslackad plåt.

Huvudentrén i väster utgörs av en rundbågig muröppning med en rakt avslutad pardörr med sekundär kopparbeklädning på de ursprungliga dörrbladen av ramverkstyp med två fyllningar per dörrblad. Ovan dörren återfinns en minnestavla med den huggna och förgyllda inskriptionen "GUDI TILL ÄRA OCH HANS FÖRSAMLING TILL GAGN BYGGDES DETTA HERRANS HUS ÅR 1870 UNDER KONUNG CARL XV:DES REGERING. BEVARA DIN FOT NÄR DU GÅR TILL GUDS HUS OCH KOM TILL ATT HÖRA". Omfattningen är tresprångig, där övre delen av fasadlivets rundbåge är svagt framskjutande. Entrén nås via en sex steg hög trappa i granit och kalksten med handledare i svartmålat smide. Tornets södra och norra fasader har vardera ett rundbågigt fönster i svartmålat gjutjärn med kors- och diagonalställd spröjsning. Solbänkarna är av svartmålat gjutjärn och omfattningarna är utförda enligt samma princip som i västentrén. Övre tornvåningen har ett rosettfönster i gjutjärn med ensprångig omfattning i väster samt ett mindre stickbågigt fönster med diagonalställd spröjsning i söder respektive norr, även dessa i svartmålat gjutjärn. Klockvåningen har ljudöppningar i varje fasad utom den östra, vilka utgörs av rundbågiga smygar med parställda högsmala och rundbågiga ljudöppningar med ljudluckor av liggande svarttjärad panel.

Skeppet med långhus och kor har tre stora rundbågiga gjutjärnsfönster i söder respektive norr. Spröjsningen är uppbyggd som två rundbågar med snarlik gestaltning som i tornets rundbågefönster, med ovanliggande dekorativa cirklar och kvadrater.

Kyrkan från nordost.

Samtliga fönster har en vädringslucka. Omfattningar och solbänkar följer samma princip som i tornet. Absiden har ett fönster i sydväst och ett i sydöst, utformade likt tornets rundbågefönster. Prästingången rakt i öster nås via en tre steg hög trappa i kalksten. Det rakt avslutade enkla dörrbladet, som inte är ursprungligt, är klätt med kopparplåt. Ovan dörren finns ett rundbågigt överljus i gjutjärn vars spröjsning utgår från samma princip som i övriga fönster.

Interiör

Genom kyrkans huvudentré i väster nås vapenhuset vars golv är belagt med handslaget rektangulärt rött tegel. Utmed södra väggen avviker teglet som tillkom när den ursprungliga inbyggda torntrappan revs 1992 något i kulör. Väggarna är putsade och vitkalkade utom mot öster där en vitmålad brädvägg och skåp av skivmaterial återfinns. Innertaket utgörs av ett brädtak målat i vit alkydoljefärg. Fönstren, vars övre delar avskiljs av taket och ger ljus åt första tornvåningen, saknar innerbågar och har ljust gråmålad insida. Kyrkportens insida är utformad likt utsidan och målad i en ljust grå kulör. Mot kyrkorummet i öster har den delvis glasade och gråmålade pardörren hängts av från karmen och flyttats österut i samband med att läktarunderbyggnader för ny trappa och väntrum m.m. tillkom 2011.

Kyrkorummet mot koret i öster.

Kyrkorummets golv är i mittgången belagt med rektangulärt rött tegel som tillkom vid det tidiga 1950-talets restaurering. Koret, med ett steg högre golvnivå, bevarar ursprungligt oktagonalt rött golvtegel med gula låsstenar förutom närmast de slutna bänkkvarteren där en rad rektangulära kalkstensplattor adderades när bänkarnas placering justerades vid samma restaurering. Golvet i bänkkvarteren utgörs av ett upphöjt brädgolv av lackad gran. Kyrkorummets tre travéer, där den östra utgörs av koret, är slagna med ribbvalv som liksom väggarna är slätputsade och vitkalkade. Ribbvalven vilar på knippepilastrar med enkelt profilerade kapitäl. Sköld- och gördelbågar är rundbågiga. Fönstren med gråmålad insida sitter i djupa nischer och saknar liksom i vapenhuset innerbågar. Orgelläktaren i väster upptar hela kyrkorummets bredd och vilar på tio kolonner med oktagonalt tvärsnitt och förgyllda bladkapitäl. Barriären med framskjutande mittparti är uppbyggd som ett ramverk med fyllningar av stående panel och enkelt profilerade över- och understycken. Sedan 1991 nås läktaren via en svängd trappa i trä i långhusets sydvästra hörn. Orgelläktaren är liksom merparten av kyrkans fasta inredning i trä färgsatt i två grå kulörer.

Sakristian i absiden avskiljs från kyrkorummet av ett skrank i trä utformat med rundbågigt arkadmotiv, vilket upptill avslutas med ett profilerat överstycke och en krönlist med trepass. De yttre rundbågarna är försedda med dörrblad. Skranket är målat i två grå kulörer. Absidgolvet utgörs av ett brädgolv av gran. Hjälmsvalvet är liksom väggarna slätputsade och vitmålade och fönstrens utformning går igen från kyrkorummet. Östentréns inre ljust gråmålade dörrblad är utformat med stående brädor med tvärså och hänger i kraftiga bandgångjärn av smide. Absiden är möblerad med ett textilskåp samt två brunmålade svängda sittbänkar, samtida med kyrkan.

Första tornvåningen nås från orgelläktaren genom en rundbågig murverksöppning med bräddad vägg närmast tornrummet. Golvet utgörs av ett obehandlat äldre brädgolv och tak och väggar är vitputsade. Rummet får dagsljus av de övre delarna av vapenhusets fönster. En enkel trätrappa utmed västra väggen leder upp till andra tornvåningen som har obehandlat brädgolv, putsade väggar och tak som utgörs av klockvåningens golvbjälklag. I öster leder en stäldörr in till kyrkvinden. Klockvåningens golv utgörs av obehandlade bräder och väggarna är grovt putsade. Rummet upptas av klockbocken av bilad furu i vilken kyrkans två klockor hänger. I tornspiran har flera vilplan med fasta stegar i furu tillkommit i samband med reparation av hjärtstock m.m. 2018. Takstolskonstruktionen över kyrkorummet utgörs av saxsparrar i bilad och dymlad furu. Även absidens takkonstruktion är i furu. Valven är oisolerade.

Inredning och inventarier

Katslösa kyrka bevarar i stor utsträckning ursprunglig inredning och inventarier. Om inte annat anges är nedanstående föremål samtida med kyrkan.

Altaret utgörs av ett blockaltare i trä i ramverkskonstruktion med fyllningar.

Altartavlan med ådringsmålad och förgylld ram är en oljemålning på duk framställande Jesus i Getsemane. Tavlan ersatte på 1950-talet ett träkors som nu förvaras i tornvåningen.

Den halvrunda *altarringen* i ljus grå kulör med förgyllda detaljer är uppbyggd av smala svarvade balusterdockor med oprofilerade över- och underliggare. Grindar finns i söder och i norr, där halvcirkelformen bryts och balustraden ansluter till predikstolen. Sockeln har träimiterande bemålning i mörkbrunt brunmålad och knä- och handfall är klädda med röd sammet.

Predikstolen i renässansstil är placerad i korets nordöstra hörn och vilar på en brunmålad fot med oktagonalt tvärsnitt med karnisformat överstycke marmorerat i brunt. Korgen har hexagonal planform och på de fyra sidorna framställs de fyra evangelisterna med respektive attribut i skuren relief ståendes i rundbågiga tempelgavelmotiv där frontonerna flankeras av puttis. Korgens hörn markeras av kolonnetter med kompositakapitel och skurna änglaansikten och frukter som vilar på maskaronförsedda postament. Det förkroppade överstycket som bland annat pryds av en tandsnittsfris återfinns även på trappbarriären, vilken är uppbyggd som ett ramverk med en fyllning. Under korgen och trappbarriären löper en mindre zig-zagformad lambrekäng. Färgsättningen går i två grå kulörer, grå marmorering samt detaljer i blått och förgyllning. Enligt källmaterialet ska en (möjligen liknande) predikstol från den medeltida kyrkan initialt ha varit tänkt att återanvändas i den nya kyrkan, men uppgifter i en materialförteckning anger att det istället kom att tillverkas en ny. Delar av predikstolen har emellertid en ålderdomlig karaktär som skulle kunna tyda på att vissa delar, exempelvis sidornas reliefer, skulle kunna härstamma från den äldre predikstolen.

Kyrkans brunmarmorerade *dopfont* är troligen tillverkad i sandsten och samtida med den medeltida kyrkan från 1100-talet. Den runda cuppens överdel är odecorerad medan den undre delen pryds av godronnering. Foten med hörntappar och oregelbunden tinglasform vilar på en kvadratisk sockel. I cuppan finns ett dopfat i mässing från 1500-talet.

Den slutna *bänkinredningen* är indelad i två kvarter som flankerar mittgången. Dörrarna och skärmarna mot koret är liksom ryggstöden uppbyggda som ramverk med fyllningar medan gavlarna sedan 1950-talets restaurering pryds av pålimmade pilastrar. Överst löper ett enkelt profilerat listverk. Färgsättningen går i fyra grå och grågröna kulörer. Bänkarna har psalmbokshylla, fotstöd och klädhängare. Vid restaureringen på 1950-talet glesades antalet bänkrader ut och sannolikt justerades även ryggstödens lutning. När trappa till orgelläktaren tillkom i kyrkorummet 1992 avlägsnades två bänkrader. En bänk står sedan dess i vapenhuset.

Orgeln med åtta stämmor plus pedal tillverkades 1896 av orgelbyggaren Rasmus Nilsson i Malmö och ersatte då det harmonium som använts sedan invigningen av den nya kyrkan. I den medeltida kyrkan fanns en orgel byggd 1758 av Ch. Hardt, Malmö. I Lunds stifts orgelinventering beskrivs orgeln på följande vis: ”En av Skånes viktigaste och klangskönaste orglar från 1800-talet, jämte Börsarp den viktigaste orgeln i vår lokala historia. Helt unik med sin eleganta kägellåda. Rasmus Nilssons sista orgel, efter denna ägnade han sig endast åt service och stämning.” Den ursprungliga tredelade fasaden med högre mittparti har ett rent och enkelt klassicistiskt formspråk, där de synliga piporna omfattas av rundbågar. Färgsättningen går i två grå kulörer och de få dekorativa detaljerna är förgyllda.

Kyrkan har två *kyrkklockor* i malm. Lillklockan som överfördes från den romanska kyrkan har medeltida ursprung och pryds av en inskription i minuskelskrift samt tre mindre reliefer, varav en framställer den korsfäste Kristus medan de övriga två är svårtydda. Storklockan tillkom 1928 genom en donation från kyrkoherdens änka Emilia Wadstein till minne av hennes make och son. Den är gjuten av M&O Ohlssons klockgjuteri i Ystad. Upptill finns bibelcitater i en bård av fyrpass, repstav, liljor och blad. Inskriptionerna på klockstycket berättar om klockans tillkomst samt att den ringdes för första gången på påskdagen 8 april 1928.

Bland kyrkans övriga inventarier av kulturhistoriskt intresse bör nämnas ett golvur från 1700-talet som är placerat i korets sydöstra hörn samt två psalmmummertavlor som tillhör den ursprungliga inredningen.

Den marmoreringsmålade dopfunten utgör kyrkans äldsta inventarium.

Predikstolen framstår åtminstone delvis som betydligt äldre än 1860-talet som källorna anger.

Kyrkogård

Den nuvarande kyrkan är uppförd på platsen för den romanska kyrkan och Katslösa kyrkogård har således medeltida anor. Medeltida kyrkogårdar var vanligen små och omgav kyrkan i dess direkta närhet. Den geometriska avmätningsskarta från 1747 uppvisar kyrkogården som en oregelbunden fyrkant, vars utbredning möjligen stämmer med den medeltida. Enskiftet 1817 påverkar inte kyrkogårdens utbredning men enligt vård- och underhållsplanen för kyrkogården planeras det 1841 i samband med laga skifte för en utvidgning åt öster som senare genomförs. Av det äldre kartmaterialet framgår emellertid att laga skifte avslutades 1835 och att utvidgningen skedde åt väster. Sin nuvarande omfattning fick kyrkogården i samband med den nya kyrkans uppförande 1868–70. Handlingarna som upprättades 1869 visar att den östra gränsen rätades upp medan utvidgningar skedde ut till bygatan i väster samt i söder. Förändringarna tycks därefter varit relativt få. På 1920-talet upprättas nuvarande gångsystem, troligen rör detta främst det huvudaxlarna, och 1932 byts samtliga ligusterhäckar ut mot buxbom. Vid något tillfälle, möjligen i samband med att elektricitet installeras i kyrkan 1958, tillkommer belysning i form av stolparmaturer och 1962 uppförs ett gravkapell direkt norr om kyrkogården på platsen för en tidigare skolbyggnad. 2003 anläggs askgravlund på den kilformade delen utanför trädkransen i söder, utformad av Gunnel Rydberg.

Kyrkogården karaktäriseras av en blandning av äldre högresta och yngre lägre hållna gravstenar inramade av lågt klippta buxbomshäckar.

Katslösa kyrkogård omges idag av en trädkrans av lindar och häckar av hagtorn och avenbok. Lindarna är hamlade i norr och väster medan de i övriga väderstreck numera är friväxande. Utmed västra sidan samt södra sidans västra del löper en vitputsad mur avtäckt med kalkstensskivor. Huvudentrén i väster utgörs av kör- och gånggrindar i svartmålat smide som hänger i granitstolpar. En grusad gång flankerad av pelarekar leder upp till och runt kyrkan. En huvudgång löper även i nord-sydlig riktning, från den mindre entrén från parkeringsplatsen norr om kyrkan till asklunden i söder.

Gravkvarteren är till största del grusade och inramas av lågt klippta buxbomshäckar eller i enstaka fall av stenramar. Gräsade ytor med fritt stående gravstenar förekommer i begränsad utsträckning. Gravvårdarna domineras av en blandning av högresa gravstenar i eklektiskt formspråk från decennierna kring sekelskiftet 1900 samt lägre hållna stenar vanliga för tiden från 1930-talet och framåt. Vegetationen utgörs utöver trädkrans, pelarekar och häckar av städsegröna och ofta formklippta växter som tuja, en, idegran och murgröna med inslag av traditionella kyrkogårdsväxter som rosor, kärleksört och ormbunke. Väster om kyrkan har en återgången gravplats tagits i anspråk för en perennplantering med bland annat malört, salvia och trädgårdsiris.

Den kilformade delen med lägre marknivå utanför trädkransen i söder tillfogades kyrkogården i samband med 1869 års utvidgning men tycks inte ha tagits i bruk förrän vid anläggandet av askgravlunden i början av 2000-talet. Marken är gräsbevuxen och platsen är gestaltad med en större fältsten med inskriptionen "ASKLUND" som är placerad på en cirkulär stenväggning av gatsten och flankerad av en mindre hängfjäderkaragan samt en ljuslykta i smide. Längst i öster står en minnesten i form av en äldre gravsten i granit med plats för namnskyltar i metall. Minnesstenen omges av mullbärsträd samt en plantering av rosenspirea, lavendel och rosor.

Byggnader på kyrkogården

Norr om kyrkogården uppfördes 1962 ett gravkapell i form av en murad och vitputsad byggnad med valmat sadeltak avtäckt med svart engoberat tegel. Huvudingången i väster utgörs av rundbågig muröppning med kopparbeklädd pardörr. Åt norr finns två enkeldörrar med brunmålad stående panel samt en brun taksjutport. Byggnaden används idag som vaktmästeri med förråd och wc. Väster om byggnaden finns en mindre gräsad yta med en samling av äldre gravstenar.

Kulturhistorisk karaktärisering för Katslösa kyrkoanläggning

Kyrkbyn Katslösa ligger cirka en mil sydost om Skurup i Söderslätts böljande odlingslandskap. Området har en bruknings- och bosättningskontinuitet som sträcker till cirka 4000 år f. Kr. Öster om kyrkan har spår efter en stenåldersboplats påträffats och här finns även lämningar efter en borg kallad Katsholm. Katslösa präglas idag av 1800-talets skiften, då flertalet av byns 14 gårdar som var samlade utmed bygatan väster om kyrkan skiftades ut och gatehus uppfördes på de gamla gårdstomterna. Bebyggelsen utgörs av äldre mangårdsbyggnader och gatehus, en äldre skolbyggnad samt ett mindre antal bostadshus av yngre datum.

Katslösas medeltida kyrka uppfördes i slutet av 1100-talet och följde den romanska kyrkobyggnadstraditionen med långhus, smalare och lägre kor samt halvrund absid i öster. Senare under medeltiden adderades västtorn och vapenhus i söder. Tillkomsten av den nya kyrkan som stod färdig 1870 speglar 1700- och 1800-talens befolkningsökning, som ledde till att en stor del av Skånes medeltida kyrkor kom att byggas om eller rivats till förmån för nybyggen. Åren 1840–1910 var den mest intensiva kyrkobyggnadsperioden i Skåne sedan 1100-talet. Under denna tid var initialt den nyklassicistiska salkyrkan med vitputsade stenmurar och lägre robusta torn det vanligaste stilvalet. Samtidigt pågick bland vissa arkitekter en vurm för den medeltida byggnadskonsten. Ett experimenterande och sökande som efter flera decennier mynnade ut i en nygotik tydligt inspirerad av 1200-talets franska höggotik.

Vid tiden för uppförandet av Katslösa kyrka, såväl som för Solberga kyrka som är den direkta förebilden, hade emellertid inte dessa höggotiska ideal slagit igenom. Istället ser vi i dessa kyrkor ett exempel på en i grunden nyklassicistisk kyrka där arkitekten Peter Boisen med tydlighet tagit intryck av den begynnande medeltidsvurmen. Långhus och fullbrett kor under gemensamt sadeltak för att skapa ett ljust och rymligt kyrkorum är ett utpräglat särdrag för nyklassicistens kyrkor, liksom ett relativt lågt och kraftigt västtorn med spira. Den halvrunda absiden är däremot hämtad från romansk kyrkobyggnadstradition, liksom fasadernas rundbågefris och i viss mån även fönstrens formspråk, om än i det för tiden mycket moderna materialet gjutjärn. Interiört framträder de medeltidsinspirerade trenderna i kyrkorummets valvslagning med ribbvalv istället för de tunnvalv av trä som varit vanligt förekommande i salskyrkor allt sedan 1700-talet. I den fasta inredningen dyker romanska och gotiska motiv som trepass och rund- och spetsbågar upp i altarskranket och psalmmummertavlorna, medan altarring, orgelläktare och orgelfasad är representanter för nyklassicismen.

Katslösa kyrka bevarar i mycket stor utsträckning sin ursprungliga gestaltning exteriört och interiört liksom fast inredning, och utgör på så vis ett välbevarat exempel på enklare landsortskyrkor uppförda vid övergångsperioden mellan nyklassicistiskt och nygotiskt/nyromanskt kyrkobyggande. Av särskilt värde för kyrkans exteriöra karaktär är ursprungliga byggnadsvolymer och taktäckningsmaterial, fönster och solbänkar i

gjutjärn samt nyromanska inslag som rundbågefriser, ljudöppningar med mittpost och dörrars och fönsters rundbågiga omfattningar. Långhusets sinuskorrugerade takplåt är enligt källorna inte ursprunglig men kan delvis vara av mycket hög ålder för den typen av material. Sinuskorrugerad plåt började tillverkas vid mitten av 1800-talet och det är således tänkbart att plåten tillkommit tidigt i kyrkans historia.

Frånsett mindre ombyggnader och ändrad färgsättning är den fasta inredningen i det närmaste oförändrad sedan kyrkans uppförande och besitter ett högt autenticitetsvärde. Predikstolen med hantverksmässiga och konsthistoriska värden ska enligt källorna ha nytillverkats vid kyrkans uppförande. Dess utpräglade formspråk i renässans med rikliga dekorationer i skuren relief har åtminstone delvis en ålderdomlig prägel som snarare tyder på ett tillverkningsår i slutet av 1600-talet eller början av 1700-talet, och uppgifterna om nytillverkning skulle i så fall avse en ombyggnad. Kyrkans romanska dopfunt har ett särskilt kontinuitetsvärde för församlingen. Här har socknens innevånare i århundraden invigts i den kristna gemenskapen. Liknande värden har den medeltida lillklockan som också överfördes från den gamla kyrkan. Orgeln är den namnkunnige orgelbyggaren Rasmus Nilssons sista verk och anses vara en av stiftets främsta orglar från 1800-talet, med synnerligen höga musikaliska och kulturhistoriska värden.

Katslösa kyrkogård har i sina äldsta delar närmast kyrkan medeltida anor, men präglas idag av kyrkogårdsidealen vid slutet av 1800-talet med grusade gravplatser omgärdade av lågt klippta buxbomshäckar och högresta gravstenar, vilka blandas med lägre vårdar typiska för 1930-talet och senare. Merparten av de äldre gravvårdarna har arkitektur- eller personhistoriska värden och är väsentliga för kyrkoanläggningens karaktär. På gravvårdarna förekommer yrkestitlar i stor utsträckning, vilka har ett socialhistoriskt värde då de speglar bygdens historia och utveckling. Förändringar kring 1920 utgör också en årsring som kommer till uttryck i kyrkogårdens centralaxlar och hamlade lindar. I söder representeras mer sentida gravskick i form av en askgravlund.

Att tänka på vid förvaltningen av kyrkoanläggningen

- Katslösa kyrka är ett mycket välbevarat exempel på en enklare landsortskyrka uppförd vid övergångsperioden mellan nyklassicistiskt och nygotiskt/nyromanskt kyrkobyggande. Dess ursprungliga karaktär bör beaktas vid alla eventuella förändringar i kyrkans exteriör, interiör eller närmiljö. Även små ingrepp kan påverka helhetsbilden.
- Kyrkans ursprungliga fasta inredning i trä är av största vikt för upplevelsen av kyrkorummet. För att undvika skador bör ett jämnt inomhusklimat eftersträvas.
- Kyrkorummets valv har påtagliga sprickbildningar som återkommande bör övervakas och dokumenteras för att kartlägga eventuella pågående skadebilder.

- Oklarheter råder kring vissa detaljer i kyrkans byggnadshistoria, som ursprunglig exteriör färgsättning, predikstolens ursprung m.m. Vid framtida underhållsarbeten och dylikt bör detaljer som bidrar till kunskapen om kyrkans äldre historia uppmärksammas.
- Kyrkogården bör förvaltas med fokus på att bevara dess nuvarande karaktär.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen.

Kyrkogården ligger inom registrerat fornlämningsområde Katslösa 20:1 som avser bytomten enligt lantmäterikarta från 1749 och skyddas enligt 2 kap. kulturmiljölagen.

Källor och litteratur

Katslösa kyrka, Villie församling, Underhållsplan (2004-11-15), Ponnert arkitekter AB, Degeberga/Lund.

Katslösa kyrkogård, Vård- och underhållsplan (2017), Barup & Edströms arkitektkontor AB, Limhamn och Simrishamn.

Villie församling - Utvändig renovering av Katslösa kyrka, Förfrågningsunderlag (2014), Danewids ingenjörbyrå AB.

Skurups kommun. Bygga, bo & miljö. Översiktsplan: <https://www.skurup.se/oversiktsplan>, hämtad 2019-09-17.

Länsstyrelsen Skåne. Samhällsplanering & kulturmiljö. Kulturmiljöprogram. Skurups kommun: <https://www.lansstyrelsen.se/skane/besok-och-upptack/kulturmiljoprogram/oversiktliga-beskrivningar/oversiktliga-kommunbeskrivningar/skurup.html>, hämtad 2019-09-17.

Lantmäteriet. Historiska kartor: https://historiskakartor.lantmateriet.se/historiskakartor/show.html?showmap=true&archive=LMS&nbOfImages=5&sd_base=lms2&sd_ktun=4c4d535f4c3230362d31363a31, hämtad 2019-09-24.

Riksantikvarieämbetet. Fornsök: <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>, hämtad 2019-09-25.

Platsbesök 2019-09-13.

Övriga uppgifter

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning: Henrik Nilsson, byggnadsantikvarie

Kvalitetsgranskning: Max Laserna, byggnadsantikvarie

Inventeringsdatum: 2019-09-13.

Fältinventering: Max Laserna och Henrik Nilsson

Foto (där inte annat anges): Max Laserna och Henrik Nilsson

Layout: Henrik Nilsson

Färdigställd: 2019-09-26.